

КОЛОСОВСЬКИЙ Є. Ю.,
кандидат юридичних наук,
завідувач кафедри кримінального
судочинства та аналітичної діяльності
(Державний податковий університет)

УДК 34:316.613.2

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2023.6.45>

ПСИХОЛОГІЧНА ПОВЕДІНКА ОПЕРАТИВНОГО ПРАЦІВНИКА ПРИ СПІЛКУВАННІ З ОСОБАМИ, ЯКІ ПРЕДСТАВЛЯЮТЬ ОПЕРАТИВНИЙ ІНТЕРЕС

У статті досліджено психологічну поведінку оперативного працівника при спілкуванні з особами, які представляють оперативний інтерес. Розглянуто сутність оперативно-розшукової психології, яка включає в себе розуміння того, як психологічні фактори впливають на поведінку людини в контексті здійснення розслідувань і розшуку. Зокрема, розкрито аналіз мотивації, особистісних характеристик та поведінкових моделей взаємодії оперативного працівника з особами, які представляють оперативний інтерес. Такий аналіз допомагає в розробці стратегій для збору інформації, встановлення довірчих відносин і ефективної взаємодії з різними групами людей.

Узагальнено ключові елементи цієї діяльності, а саме використання спеціальних психологічних прийомів, зокрема, при проведенні опитування, аналізі невербальної поведінки, оцінці свідчень та визначенні можливих мотивів та інтенцій осіб. Підготовка оперативного працівника в цій сфері також використовується при розробці профілів осіб, які представляють оперативний інтерес, що допомагає в звуженні кола фігурантів і спрощує процес розслідування. Також розкрито особливості поведінки працівника правоохоронних органів під час проведення цілеспрямованої бесіди.

У статті акцентовано увагу на оперативно-розшуковій психології, враховуючи свою специфіку, що потребує постійного оновлення знань та методик з урахуванням змін у соціальному та кримінальному контексті. Це вимагає від оперативного працівника гнучкості, креативності та готовності до навчання для ефективного реагування на сучасні виклики у сфері правоохоронної діяльності.

Узагальнено основні принципи психології оперативно-розшукової діяльності. Розкрито основні методи та прийоми психологічної поведінки оперативного працівника при спілкуванні з особами, які представляють оперативний інтерес. Виявлено, що кожен з цих напрямків відіграє ключову роль у формуванні ефективної стратегії оперативно-розшукової діяльності, дозволяючи не тільки ефективно розслідувати злочини, але й працювати на превенцію та зміцнення безпеки суспільства.

Ключові слова: оперативно-розшукова діяльність, психологія поведінки осіб, оперативний інтерес, оперативний працівник.

Kolosoivskyi Ye. Yu. Psychological behavior of an operational officer in dealing with persons of operational interest

The article examines the psychological behavior of an operative officer when communicating with persons of operational interest. The author examines the essence of operational and investigative psychology, which includes an understanding of how psychological factors affect human behavior in the context of investigations

and search. In particular, the author analyzes the motivation, personal characteristics and behavioral patterns of interaction of an operative with persons of operational interest. This analysis helps to develop strategies for collecting information, establishing trust and effective interaction with different groups of people.

The key elements of this activity are summarized, namely the use of special psychological techniques, in particular, when conducting interrogations, analyzing non-verbal behavior, evaluating testimony and determining possible motives and intentions of individuals. The training of an operational officer in this area is also used in the development of profiles of persons of operational interest, which helps to narrow the circle of suspects and simplifies the investigation process. The author also reveals the peculiarities of behavior of a law enforcement officer during a targeted interview.

The article focuses on operational and investigative psychology, which, given its specificity, requires constant updating of knowledge and techniques to take into account changes in the social and criminal context. This requires flexibility, creativity and willingness to learn from an operational officer to effectively respond to modern challenges in the field of law enforcement.

The basic principles of psychology of operational and investigative activities are summarized. The main methods and techniques of psychological behavior of an operative officer in communicating with persons of operational interest are revealed. It is found that each of these areas plays a key role in the formation of an effective strategy of operational and investigative activities, allowing not only to effectively investigate crimes, but also to work for the prevention and strengthening of public security.

Key words: *operational search activity, psychology, operational interest, operational officer.*

Вступ. Проблематика психологічного забезпечення процесів запобігання та розкриття злочинів у контексті теорії та практики оперативно-розшукової діяльності набуває особливої актуальності в світлі динамічного розвитку практичної психології в останні десятиліття. Ефективність оперативно-розшукової діяльності може бути значно підвищена за допомогою розробки та використання передових психологічних технологій, методів і прийомів. Втілення спеціалізованих психологічних методів у цю діяльність вимагає комплексного підходу, що ґрунтується на науково-теоретичному аналізі прикладних проблем, з якими стикаються співробітники правоохоронних органів, та впровадженні якісних науково-практичних розробок.

Незаперечним є факт, що організація та тактика проведення оперативно-розшукових заходів, а також технологія цієї діяльності, повинні регулюватися відповідними нормативними актами, маючи при цьому конфіденційний характер. Основні ключові моменти можуть бути предметом наукових досліджень та вивченням оперативного працівника як інформація обмеженого доступу згідно з вимогами режиму таємності. Водночас, інформованість населення загалом та осіб, які представляють оперативний інтерес, зокрема про форми та методи оперативно-розшукової діяльності, що відкриваються через ЗМІ, художні фільми та інші канали, значно ускладнює завдання оперативних працівників. Розкриваючи нові злочини, вони змушені шукати нові методи взаємодії з об'єктами оперативної уваги. Це вимагає від оперативного працівника не лише постійного творчого пошуку, але й удосконалення професійних навичок та майстерності.

Слід зазначити, що успіх оперативно-розшукової діяльності часто залежить від здобуття інформації від громадян про злочини чи осіб, причетних до них. Ефективність виконання завдань оперативними працівниками часто досягається через залучення добровільної допомоги населення та конфіденційного співробітництва громадян з оперативними підрозділами, включаючи негласну співпрацю на постійній основі. Вибір певних прийомів і методів,

які визначають параметри спілкування, безпосередньо впливає на ефективність розкриття та розслідування конкретних злочинів.

Оперативно-розшукова практика, яка багата досвідом, демонструє, що успіх оперативних опитувань залежить від дотримання всіх тактичних прийомів. Практика, як світова, так і вітчизняна, підтверджує, що вирішення оперативно-розшукових завдань вимагає від працівників здатності гнучко і дипломатично вести бесіду, контролювати її хід, а також знаходити оптимальні рішення для напрямку дискусії у потрібному руслі. Часто це передбачає приховування від співрозмовника професійного інтересу до певних тем, які обговорюються під час комунікативної взаємодії.

Серед вчених, які зробили помітний внесок у дослідження, що стосуються особливостей психології оперативного спілкування та психологічний вплив у оперативно-розшуковій діяльності варто відмітити науковий спадок К.В. Антонова, О.М. Бандурки, Б.І. Бараненка, І.В. Гловюк, В.М. Давидюка, Е.О. Дідоренка, В.Р. Жвалюка, Ю.В. Козаченка, Д.Г. Мулявки, В.А. Некрасова, Д.Й. Никифорчука, С.В. Пенькова, М.А. Погорецького, О.О. Подобного, Г.В. Чухраєвої, О.В. Шостак та інших. Ці науковці вивчали різні аспекти та методи в оперативно-розшуковій психології, а також ефективність їх використання у різних умовах.

Разом з тим, з огляду на постійно зростаючу обізнаність кримінальних елементів щодо методів роботи оперативних працівників, дослідження новітніх методів комунікативної взаємодії з об'єктами оперативного інтересу є особливо актуальним. Це вимагає від правоохоронних органів постійного вдосконалення підходів та методик отримання оперативно-розшукової інформації, щоб адекватно реагувати на виклики сучасної злочинності та розвивати ефективні стратегії її протидії.

Постановка завдання. Метою статті є узагальнення на основі ітеоретичних та практичних положень, психологічної поведінки оперативного працівника при спілкуванні з особами, які представляють його оперативний інтерес.

Виклад основного матеріалу. При розгляді питань оперативно-розшукової психології слід виділити її унікальність як особливого різновиду юридичної практики. Цей напрямок психології, хоча й знаходиться в певній мірі під впливом загального розділу юридичної психології, водночас володіє унікальною специфікою своєї психологічної структури. Це виділяє оперативно-розшукову психологію серед інших напрямків, оскільки їй властиві окреме законодавче регулювання, своєрідні цілі, різноманітні напрями та завдання, а також специфічні суб'єкти і об'єкти діяльності, особливі сили, заходи, форми, методи та засоби оперативно-розшукової діяльності.

Оперативно-розшукова психологія не обмежується простим механічним застосуванням результатів загальної психології. Її сутність полягає у формуванні специфічної системи знань, що ґрунтується на власних закономірностях і відрізняється від інших наукових дисциплін. Це надає їй право на самостійне існування як науки. Згідно з методологічними вимогами, у комплексі юридичної психології вже визнано автономність кримінальної, пенітенціарної та судової психології. В той же час, психологія оперативно-розшукової діяльності формується як самостійний напрямок наукового дослідження, розвиваючись під впливом загальнонаукових принципів та системи юридичних та психологічних наук [1, с. 214].

Слід вказати, що психологія оперативно-розшукової діяльності ґрунтується на ряді фундаментальних принципів, що дозволяють ефективно реалізовувати психологічні закономірності в контексті цієї сфери (таблиця 1).

Слід зазначити, що предметом оперативно-розшукової психології є психологічні закономірності, феномени, ефекти, а також унікальність поведінки та діяльності окремих особистостей або груп людей, які відіграють ключову роль у взаєминах в контексті оперативно-розшукових відносин. Ці закономірності та особливості можуть бути як об'єктивними проявами психіки конкретної особи, яка є об'єктом чи суб'єктом оперативно-розшукових відносин, так і психологічним змістом обраної ними суб'єктивної лінії поведінки в цих відносинах [3, с. 113].

Таблиця 1

Основні принципи психології оперативно-розшукової діяльності

№ з.п.	Принцип	Особливості
1.	Правомірність і гуманізм	передбачає дотримання законності у всіх аспектах оперативно-розшукової діяльності, з урахуванням прав і свобод людини, етичних та гуманістичних стандартів.
2.	Науковість	вимагає використання методів та підходів, що базуються на наукових дослідженнях, емпіричних даних і теоретичних засадах психології.
3.	Комплексність	передбачає інтеграцію різних аспектів, методів і підходів у розумінні та вирішенні завдань оперативно-розшукової діяльності.

Джерело: узагальнено автором на основі [2, с. 324].

Таким чином, можна констатувати, що для визначення сутності оперативно-розшукової психології необхідне глибоке розуміння самої оперативно-розшукової діяльності як соціально-психологічної системи, з акцентом на її структурно-функціональних елементах. Визначення цих аспектів дозволяє точніше зрозуміти, як психологічні механізми впливають на поведінку та діяльність осіб, залучених у процес оперативно-розшукових дій.

Оперативно-розшукова діяльність має конкретні завдання та мету, які полягають у досягненні кінцевих результатів [4]. Ця діяльність охоплює потреби, думки, почуття та інші психічні утворення людини, що надає їй мотивований характер. Розуміння цих аспектів важливе для аналізу та визначення оптимальних методів та підходів у оперативно-розшуковій психології, що сприяють більш ефективному виконанню завдань і досягненню поставлених цілей.

Потрібно відмітити, що оперативно-розшукова діяльність, будучи складною соціально-психологічною системою, вимагає безперервного органічного взаємозв'язку всіх професійно значущих елементів психологічної структури особистості суб'єктів цієї діяльності. Цей взаємозв'язок повинен бути тісно пов'язаний із змістом психологічно насичених практичних завдань, які стоять перед цими суб'єктами, відповідними об'єктами та заходами, а також засобами, методами, прийомами та способами їх виконання. Важливим є оптимальне досягнення соціально значущого результату, що вимагає глибокого розуміння та відповідного застосування психологічних знань та навичок у контексті специфіки оперативно-розшукової роботи. Ця інтеграція забезпечує ефективність та високу продуктивність в розв'язанні завдань, що ставляться перед оперативно-розшуковими підрозділами.

Слід відзначити, що недоліком сучасних наукових розробок психології оперативно-розшукових заходів є їх підпорядкованість загальному вдосконаленню психології професійної діяльності суб'єктів оперативно-розшукової діяльності. Це проявляється в тому, що наукові дослідження зосереджені на вдосконаленні професійних навичок і психологічних здібностей оперативного працівника, недостатньо звертаючи увагу на специфіку самої оперативно-розшукової діяльності.

Перелік заходів оперативно-розшукової діяльності вже містить у собі специфічний психологічний зміст. Це стосується психологічних особливостей та відповідних психологічних технологій проведення оперативно-розшукових заходів, таких як оперативний пошук, оперативна профілактика, оперативна розробка, реалізація методів розвідувального опитування, негласне спостереження, впровадження негласних працівників у злочинні групи, створення та використання з метою конспірації підприємств і організацій тощо.

Тому важливим завданням психології оперативно-розшукової діяльності є наукове та практичне вивчення та використання цього вже існуючого психологічного потенціалу, який на законодавчому рівні закладений в конкретні заходи оперативно-розшукової діяльності. Це стосується правового, організаційного, технічного, морально-етичного та суто психічного (на рівні суб'єктів оперативно-розшукової діяльності) аспектів виконання цих заходів.

Такий підхід є необхідним для обов'язкового вивчення та аналізу, а також служить вихідною основою для їх вибору в конкретній оперативній обстановці і знаходить в них своє безпосереднє відображення.

Варто зазначити, що оперативно-розшукова психологія використовує різноманітні методи та техніки, базовані на психологічних знаннях. Один із ключових методів психологічної роботи в рамках оперативно-розшукової діяльності – це психологічне профілювання, яке передбачає вивчення психологічних характеристик осіб, які представляють оперативний інтерес, щоб допомогти в їх ідентифікації та встановленні зв'язків між різними злочинами. Зокрема, використовуються методики психологічної діагностики, які дозволяють отримати інформацію про особистісні риси осіб, які представляють оперативний інтерес, їхні мотивації та інші психологічні характеристики. Також методи профілювання поведінки дозволяють аналізувати поведінку осіб, які представляють оперативний інтерес на основі залишених ними слідів.

Необхідно зазначити, що в оперативно-розшуковій психології також використовується метод експертизи психічного стану осіб, підозрюваних у вчиненні злочину та методи взаємодії з громадськістю, що мають на меті залучення громадськості до розкриття злочинів та забезпечення безпеки [5, с. 54].

Оперативно-розшукова психологія також активно використовує методи соціально-психологічного впливу та переконання. Ці методи дозволяють впливати на поведінку та рішення осіб, залучених до процесу оперативно-розшукової діяльності, зокрема, на фігурантів, свідків чи конфідентів. Такий підхід вимагає глибокого розуміння механізмів соціального впливу та переконання, а також етичного їх застосування.

Психологічна підтримка правоохоронців є ще одним аспектом оперативно-розшукової психології. Вона включає навчання працівників методам стрес-менеджменту, технікам саморегуляції та вирішення конфліктів, а також надання психологічної допомоги під час та після виконання складних завдань. Це важливо для підтримання високого рівня професійної ефективності та психологічного здоров'я правоохоронців.

Важливим напрямком є також психологічна робота з громадськістю для формування позитивного образу правоохоронних органів та підвищення довіри до них. Це досягається через інформаційні кампанії, громадські заходи та співпрацю з медіа.

Використання кримінально-психологічних досліджень у правоохоронній практиці дає можливість краще розуміти мотивацію та поведінку осіб, які представляють оперативний інтерес, що сприяє розробці більш ефективних стратегій їх розшуку та запобігання злочинності.

Оперативно-розшукова психологія, враховуючи свою специфіку, потребує постійного оновлення знань та методик з урахуванням змін у соціальному та кримінальному контексті. Це вимагає від фахівців гнучкості, креативності та готовності до навчання для ефективного реагування на сучасні виклики у сфері правоохоронної діяльності.

Таким чином, оперативно-розшукова психологія виступає як багатогранний інструмент, який включає в себе різноманітні методи та підходи, спрямовані на забезпечення ефективності правоохоронної діяльності. Важливим є гармонійне поєднання наукових знань, практичних навичок та етичних принципів у роботі правоохоронних органів.

Серед завдань, що стоїть перед працівником правоохоронних органів під час проведення цілеспрямованої бесіди, є необхідність приховування свого професійного інтересу до певних питань. У цьому контексті важливо дотримуватися таких певних особливостей та принципів (рис. 1).

Отже, для розвитку професійних комунікативних якостей психологічної поведінки оперативного працівника при спілкуванні з особами, які представляють оперативний інтерес має полягати під час підготовки оперативних працівників правоохоронних органів, як у системі вищої освіти, так і в системі оперативно-службової підготовки, має бути приділена наступним аспектам:

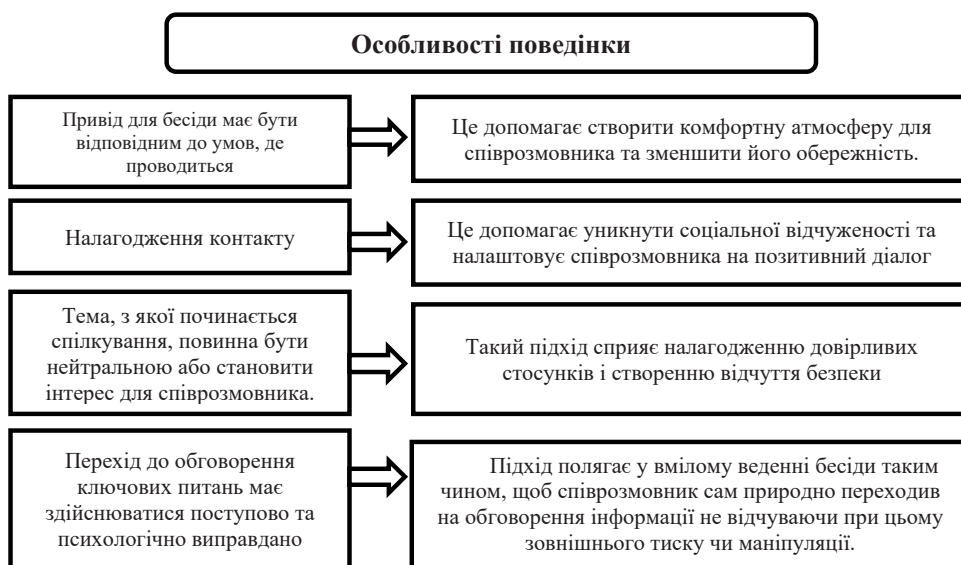

Рис. 1. Особливості поведінки працівника правоохоронних органів під час проведення цілеспрямованої бесіди

Джерело: узагальнено автором на основі [6, с. 9–10].

– розвиток навичок критичного мислення та самоаналізу: важливим є вміння оперативних працівників аналізувати власні дії та рішення, ідентифікувати потенційні помилки чи омани і вчасно коригувати свою поведінку. Критичне мислення дозволяє ефективно аналізувати інформацію та приймати обґрунтовані рішення в складних і динамічних умовах роботи;

– освоєння стратегій стресостійкості та емоційного інтелекту: важливо, щоб працівники мали здатність управляти стресовими ситуаціями та регулювати свої емоції для підтримання професійної ефективності і збереження психічного здоров'я;

– розвиток навичок ефективної комунікації та переговорів: професійні комунікативні якості включають вміння вести переговори, вирішувати конфлікти та ефективно взаємодіяти з різними категоріями людей, включаючи свідків, підозрюваних та колег;

– розвиток навичок лідерства та командної роботи: оперативні працівники часто працюють у команді, тому навички лідерства та вміння ефективно взаємодіяти в команді є критично важливими для досягнення спільних цілей;

– знання і застосування сучасних технологій та інноваційних підходів у професійній діяльності є важливими елементами, що використовуються в оперативно-розшуковій діяльності, включаючи цифрові засоби збору та аналізу інформації, задля ефективній протидії злочинності.

Висновки. Розвиток цих компетенцій дозволить оперативним працівникам правоохоронних органів бути не тільки професійно підготовленими, але й психологічно стійкими та ефективними у різноманітних оперативно-службових ситуаціях. Водночас це сприятиме підвищенню загальної ефективності правоохоронних органів та зміцненню довіри громадськості до них. Зазначені підходи до психологічної поведінки оперативного працівника при спілкуванні з особами, які представляють оперативний інтерес сприятимуть не тільки їх професійному зростанню, але й забезпечать більш ефективне виконання покладених на них службових завдань.

Список використаних джерел:

1. Тактика оперативно-розшукової діяльності / за ред. Д. Й. Никифорчука. Київ, 2015. 325 с.
2. Статус поліції: міжнародні стандарти і зарубіжне законодавство / за ред. О. А. Банчука. Київ : ФОП Москаленко О. М., 2013. 588 с.
3. Чухраєва Г. В. Соціально-психологічне забезпечення оперативно-розшукової діяльності працівників Національної поліції України : монографія. Харків : ФОП Панов А. М., 2018. 378 с.
4. Про оперативно-розшукову діяльність : Закон України від 18 лют. 1992 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2135-12> (дата звернення: 20.12.2023).
5. Козаченко Ю. В. Психологічне забезпечення оперативно-розшукової діяльності правоохоронних органів : монографія. Київ: Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України, 2016. 300 с.
6. Бевз Г. М. Соціально-психологічне забезпечення як напрямок психологічних досліджень: теоретичний аналіз. *Актуальні проблеми психології : Збірник наукових праць Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України. Том VI: Психологія обдарованості*. 2019. Вип. 16. С. 9–10.

